sto pascenti suos ad vitam, Diabolum auctorem mortis A dicat, corporis & animæ. Quàm bene ait *sicut oves in inferno positi sunt?* quia detracto vellere (id etiam ante dixi) mundialium divitiarum, durè prælsèque detonsi, sempiternis nudi, (guloſi nominatim, & luxuriosi, de quibus loquitur) deputabuntur incendiis. *Mors depascet eos*, quia semper morientur ad vitam, & semper vivent ad mortem. Ergo hîc caro vermibus, illic anima ignibus deputatur, &c. Mors quidem prima communis bonis malisque; verumtamen, boni eam abiorbent, mors abiorbet ipsa: illis *amara est memoria* ejus *a*; iſtis *bonum* (& jucundum) *judicium* ipsius *r*, quia primi affixi opibus; secundi, egentes, infirmi, invalidi. In inferno *quærent homines mortem* reprobi, *& non invenient eam*; *& desiderabunt mori*, *& fugiet mors ab eis*: dum hîc sunt, vellent semper vivere, mori numquam: justis mors in optatis; vita in patientia: ubi ad æternam vitam pervenerint, nulla mortis memoria, nedum desiderium. Sic hi pasci vita beata verè dici possunt, illi morte infelici, quo pacto pascitur, aliturque desiderio, & ipse, qui quod non habet, expectat, etiamsi frustra expectet. Non displicet *mortem* sumere cum Jacobo Janſonio pro mortali peccato, quod frequentia præsertim sua, vitæ spiritualis, timoris divini, & cujusvis virtutis, ac humanitatis etiam reliquias ipsas, si quæ superſunt de peccatoris corde viſceribusque depascendo, devastat non semel animæ vitam, semel etiam patratam eripit, quæ Dei gratia est. Tandem Trevetus explicat *mortem depascere aliquos*, esse, quando pastus eorum vertitur in mortem; & ideo pascuntur, ut interficiantur, ut accidit animalibus destinatis occisioni, quales oves, de quibus dictum priùs.

Boni mortem absorbent, mali à morte absorbentur.

q Eccl.41.1. r Ibid. 3.

a Apoc.9.6.

Justorum & reproborum mors absimilis.

Et denominabuntur eorum justi in matutino.) Hieronymus, atque Symmachus in catena Barbari citatus ab Eusebio, *& subjiciunt eos recti in matutino*. Psalterium Romanum, & Cassiodorus, & Aquila apud Eusebium in eadem catena, *& obtinebunt eos justi in matutino*: Psalterium Gallicanum, *& dominabuntur super eos, qui recto sunt corde, à matutino*. Augustin. *& dominabuntur ei recti mane*. Ambros. *& dominabuntur eorum justi in matutinum*. Hieron. ad Sunniam, & Fretelam probat verti pro ὑσθεῖς, *recti*. Theodotio dixit κατακυριεύσουσιν, *deducentur*. Verbum quo LXX. sunt usi κατακυριεύειν importat despoticum dominium cum vi potestatis, & exactionis. Paraphrastes, ut priùs retuli, expoſuit contrario sensu de dominio impiorum contra justos: Basilius de quodam dominio politico, quod habeant Angeli assignati in custodiam singulis credentibus, ex duriſſima servitute liberatis. De custodia Angelorum communis opinio est, conceſſam cunctis hominibus, etiam infidelibus, saltem statim ab eorum nativitate: de qua re fusè causſa dubitavit Magister *u* sententia rum: nec recipiuntur opiniones, quas recitat Origenes de solis præsertinatis, aut de baptizatis. Quamvis autem Chrysostomus, quoque, Cyrillus *z* Alexandrinus, Hilarius *a* de justis docuerint, & aliis non negent, & idem Basilius absolutè de omnibus asserit, aliis *b* in locis, ut alios omittam Patres, quà de re dixi etiam in Psalm. XXXIII. Ceterum præsentem locum exponunt omnes de dominio justorum in improbos. Plures autem reservant in futurum tempus resurrectionis, quùm veluti dilucescet, & exorietur matutinum, nocteni deinceps nescientes, & quando fulgentes *justi, & tamquam scintillæ in arundineto discurrentes judicabunt, & dominabuntur populi, & regnabit dominus illorum in perpetuum*, subjectis sibi omnibus *d*, & positis inimicis *scabellum pedum* suorum *e*, in reprobos sententia tuncque erunt electi *supra quinque* veluti, aut *decem civitates f*. Calcabunt *impios* justi, *quum fuerint* illi *cinis sub planta pedum* ipsorum *g*. Nunc non est, ait Augustinus; non apparent merita justorum, & quasi nominatur fœlicitas impiorum; nunc hiems, in qua viget herba, arbor quasi arida est: ut mortui sunt modò justi, eorumque *vita abscondita cum Christo in Deo h*. Orietur mane, veniet æstas; apparebit vita nostra, nosque in gloria si justi fuerimus. *In tribulationibus* Deum exquiramus manibus bonorum operum, nec decipiemur *i*: nam apparebit labor noster mane, & erit fructus, ac vita mane cum gloria D. N. festinemus, dominandi avidi dominabimur, sed mane. Augustini commentarium totum si legeris non pœnitebit. Chrysostomus existimat τὸ πρωΐ matutinum, designare hoc loco, præsens

Treveti expositio.

t epist.136.

u in d. 11. z Tr. 5. in Matth. y Hom.60.in Matth. a in c. 5. Matth. b in Ps 33. & 34. cum Eus. c Sap.3.7 8. d Isa.11.17 e Ps.109.1. f Luc.19. 17. 19. g Mala.4.2.

De Angelorum custodia communis opinio.

h Col.3.3.

i Ps.36.3.

sens hujus vitæ, ac velox quidem tempus: & occurrere Prophetam crassioribus, qui de futuris non habent spem, sed ad solam præsentia inhiant, explicat verò de dominio virtutis, quo subditus, ac tervus justus domino suo injusto dominatur, & superior est, atque etiam ut talis re ipsa, & claro experimento cognoscitur. Euthymius amplectitur utrumque sensum, ac posteriorem de dominio quoque externo: exemplum proferunt in Joseph, qui hera sua potentior evaſit, & gloriosior, tùm, quando adhuc servus, servire abnuit in honestæ ipsius voluntati, tum paullo post in proximam regiæ dignitatem evectus. *Servus sapiens dominabitur filiis stultis* a, videlicet filius familias legitimus, alioquin heris suis, aut quia pater jubet ei subesse filios, & parere, aut quia libertatem adeptus, & dominium consequitur in eos, quibus aliquando servierat. Etenim *servus sensatus liberi servient b*, ἐλεύθερος. Pluribus opus non est exemplis in re non infrequenti, quam potissimum in hoc orbis theatro, ideſt in orbe, conſpicimus ereberrimè. Universè autem pronuntiat Sapiens *c*: *subſantiam stultitiæ minuendam*. Scilicet *malè parta malè dilabuntur*, & quidem non rarò tam citò unum quàm aliud. Porrò conſtat רָעָב *& לַבָּקֶר labbo-ker*, & *matutinum* vel *mane* interdum accipi pro repentino, improviso, cito, celocique tempore, mora brevi. Sic Ptal. V. *d*. docuimus *mane adstare Deo*, & in *c*. 9, *in matutino interficere peccatores*, intelligi posse, quamprimùm, quantocyus, celeriter, absque cunctatione, citò, diligenter, primo oblata quæstave etiam occasione. Omitto gloſam R. Salom, & aliorum in Midras à Galatino recitatam, accipientis יורו *tirdu*, pro quo est (*dominabuntur*) non ut à רדה *radah*, *dominari*, ſed à ירד *jarad* deſcendit, perinde ac ſi esset יֵרְדוּ *jaredu*, & declarantis, quòd quum mors depascet omnes, ideſt angelus mortis (angelum namque Hebræi unum inferendæ mortipræficiunt deſcendi recti, seu Justi ad mortuos, ut eos conſolentur.

a Prv.17.2. b Eccl.10.28 c Prv 13.12. e.20.21. d vers.5. e vers.8.

Et auxilium eorum veterascet in inferno à gloria eorum.) Hieronymus, (& figura eorum conteretur in inferno post habitaculum suum.) Aquila eodem fere modo, χαρακτὴρ αὐτῶν κατατρι[illegible]ήσεται, *ex κατοικητηρίου αὐτῶν, character eorum conterat infernum ex domicilio eorum*. nam character eorum, inquit exponens Aquilam Eusebius, quem in se impiè efformarunt, characterem illum delevit, qui ad imaginem Dei factus erat (ſi nempè is de gratia intelligatur:) figuras verò, ac formas brutorum, & reptilium per nequitiæ mores, qui imprimunt animæ, in inferni domicilio conterentur. Symmachus (τὸ πρὸς τὸν αὐτῶν κλαυσμὸν ἀνδυσ[illegible] *robustum*, seu *fortitudinem illorum antiquavit*, *vetustamque reddet infernus*) ſed Eusebius recitat ex Symmacho, ut refert in catena Barbarus, *fortitudo autem eorum olim tamquam inferni ab honorata domo eorum*. Declarat verò Eusebius, quòd quidquid impii roboris habere visi sunt, rediget infernus ad vetuſtatem in dominibus, quas intra se continet. Videtur in Symmacho legisse pro κατακυριεύσει, κατακυρώσει. In bibliis Complutensibus, Regius, & aliis, Graece ac Latinè additur in fine ἐξώσθησαν, *expulsi sunt*. Id quoque legit Græcè Chrysostomus, Euthymius, Nicephorus; Latinè Psalterium Romanum, & Ambrosianum: Cassiodorus, Arnobius, & *à gloria sua expulsi sunt*. Arabicè Psalterium ejusdem linguæ. Quidam codices Augustini minùs correcti habent particulam *ex*, & *gloria eorum*. Hieron. in commentario, *à gloria sua*. Ex Hebræo שְׁאוֹל מְזֻבֻּל לָהֶם צְיוֹן לִבְלוֹת *veſtura levallothſcebolmizeuul*, *lo*, vertunt alii (*& figura eorum*, ideſt, ſupple ita comparata est, *ut veterascat*) ſuppliè quod erat (*ſibi* vel figura, forma externa, character que gloriæ nihil habens ſolidi (ſicut *præterire* Paulus *f figuram hujus mundi* ſcribit) omne robur, copia, thesaurus impii cujusvis tendit ad vetuſtatem, interitumque, qui erit in ſepulchro, postquam illuc illatus fuerit de magnificalla domo, & palatio ſuo. Denique thesaurus veterascet, & habitaculum erit fovea, ſive ſepulchrum. Putat etiam Pælix ſignificari æternitatem ſupplicii in inferno, quaſi dicas, figura & forma impiorum, ideſt ſubſtantia, & ipſum esse eorum tamdiu manebit, & perdurabit in tormentis inferni, ut priùs inveteraſcat, & conſumatur infernus, quàm ipſi. Item exponit ſumendo primam vocempro dolore, angustia, afflictione: hanc tantam futuram, ut posſit invetaſcere facere infernum. Præter initio positum ſenſum à nobis juxta vulgatam editionem, qui communior est, Agellius volens, *auxilium*, & auxilium hoc loco deſignare firmitatem, vires, robur, bonam habitudinem corporis, quod Symmachus, ut dixi, κράτωμα interpretatus est: item δόξαν, *gloriam*, docens nic esse pulchritudinem, decorum, ſplendorem, formæ venuſtatem, ornamentumque, quod amorem aliorum conciliet; his, inquam, ita conſtitutis, contendit iſtam esse præsentis loci veram intelligentiam, ut auxilium, ideſt, robur illud corporis & bona habitudo, veteraſcat, & deteratur in inferno, à gloria illa, pulchritudineque quam priùs habebant impii ſalva ſubſtantia, ut accidit veſti, calceoque quum deteruntur. Satis conſentaneus est modus iſte dicendi alteri communi, ſatisque commodè ab Agellio probatur, demonſtrando ſimiles vocum, quæ hîc ſunt, notiones, aliis in locis. Placet etiam annotatio Genebardi, בָּלוֹת *balloth*, *veterascere*, idem fere esse, quod בָּלוֹת *calloth*, ut alii legunt, ideſt, conſumere, non ut pereat res, ſed redatur impotens, ac inutilis: item צוֹעַם *tſuram* lumi pro *petra* eorum, hoc est, pro fortitudine, potentia, præſidio: quamvis alii accipiant pro *angustia*, quam poteſt ſignificare: aut per tyncopem loco צוּרָתָם *ſuratham*, pro *imago*, *figura*, *character*, dicatur צוּרָם *ſuram*. Illud non ita recipio, quòd verba, *à gloria eorum* declarat (*poſt gloriam*) eo modo, quo Latinè *à cœna* ſignificat *poſt cœnam*. Præpoſitio מִן *min* traditur quidem hanc habere vim, præsertim ſi geminetur, nominique præponatur ſignificanti tempus: ſed id omnino rarum; & hîc nomen nullum quod ſignificet tempus. Frequentior est Græcè propoſitionis ἐκ usus dicto modo, ut ἐξ ὄρθρου, *poſt prandium*, ἐκ τότε, vel ἐκ τότου *poſtea*: atque ſine gravi cauſſa recedi non debet à communi ſententia, quæ est, ut auxilium *veterascere* dicatur *in inferno à gloria*, ideſt, quod colligebatur ex gloria, item ex illuſtri, & magna frequentium copia. Alioqui liceat etiam explicare *auxilium eorum veteraſcet in inferno à gloria eorum*, ideſt, propter gloriam quia gloriati sunt, ut Bruno Carthuſianus indicat & Remigius, aut plus quàm fuerit illa gloria; nam & iſtas habet מִן *min* acceptiones. Thomas præterea declarat, *à gloria eorum*, juxta gloriam, hoc est, quantum glorificaverunt se, & cet. *g* Chaldæa paraphraſis ſic enarrat, *propterea corpora eorum veteraſcent in gehenna, quoniam extenderunt manum ſuam, & deſtruxerunt habitationem domus majeſtatis vel divinitatis ejus*. Ubi ad Dei domum retulit gloriam: ad corpora, id quod latiùs reddidit auxilium ex Græco δυνάμεως, & alii ex Hebræo צוּרָם *tſuram*, imaginem & formam: quaſi dicas: corpora damnatorum tametſi vera, viſum iri tamquam veras formas, & imagines externas, & larvas luridas, ubi *plurima* erit *mortis imago*, ut ſolet rerum inveteratarum, ac ſenum exterior forma viſu deformis, & horribilis esse, & ipſæ res, teneſque fratis, effigies, nullis pœnè viribus.

εἰς αἰῶνα κενὸν ἀρῶνες ἔσονται ἄρωγοί μου,
In orco illorum inutile erit auxilium.

Rectè dixit Poeta inutile, quòd *ſenescit propè interitum est*, i, & *ossa inveterata* k, *inveteratus inter inimicos* l *vetuſta pelis*, *caroque* m, hanc vim habent, ut alias notatum est. Pertinet eodem comparatio, ad quam alludi putat Haimo cum vetere teſtamento, quod nullam habet utilitatem.

Vers.16.) Verumtamen Deus redimet animam meam de manu inferi, quum acceperit me.

Miſerabilis & infeliciſſimus reproborum in inferno ſtatus, quum sit is, quem dixi, ſpero, ſi ut etiam velo dedero pietati operam, fore, ut quum ex hoc me Deus mundo evocaverit, non ſinat animam meam in damnatorum deſcendere locum, ubi ejuritur æternis pœnis, ſed in beatorum domicilium, ut ipſomet fruar Deo, *tanc*, ut explicat Cheyloſt., *accuratius enim videbo, vera divini ſplendoris ſpecimina*. Scribit quoque alibi n hinc probari, quòd mors aliquando ſolvenda ſit. Baſilius, Euthymius, Nicephorus, docent contineri verbis iſtis vaticinatio-

Oves qui non pascere sed pascendi dicuntur. b c.34.2.

c Deut.32.22. d Job.18.13. Primogenita mors. e Exo.12.29. f Coloſſ.1.18. g Apoc.15. h c.6.8.

Corpora damnatorum.

i Gen.3.14. Khiabo 1016 Leon. Epist. Epist 15. Pravi doctores, lupi rapaces, diſti victima diaboli. m Mat.7.15.

k Apollinaris.

n Isa.4.12. Joel Actua expoſitio. o Job 12.5. In comparatione ex ove, obſervatio. Damnatorum pœnæ.

i Heb.8.13. KP.51.3. l Ps.6.8. m Thren.3.4

p Ser.2.in id Non eſt regnum Dei &c. & potat.

f 1 Cor.7.31.

g Ps.67.7.

h Col.3.3.

i Ps.36.3.

u Hom.18.in ep. ad Rom.

tionem de descensu Christi ad inferos, unde Davidis A cum aliorum justorum animabus animam liberaret. Hac ratione (quum acceperit me,) declarabimus, vel infernus, idest, limbus secundùm animam, vel Christus quasi prehensa manu liberans me de manu, & potestate dicti loci, & custodis ejus diaboli, vel idem Christus quum acceperit me, sive assumpserit naturam meam per incarnationem. Consentit Ambrosius, Augustinus, Hieronymus, Ruffinus, Remigius, Beda, Haimo, Cassiodorus, Thomas, Hugo, Bruno uterque: ceterique passim Latini vetustiores, quamvis non omnes explicant descensum ad inferos, & eductionem animarum, sed liberationem de potestate diaboli, & de pœnis æternis, quibus obnoxii erant homines propter peccatum. Genebrardus meminit R. Calvenaki sic exposuisse istum locum: *non veniam in infernum: quòd si venero propter meum peccatum, ipse misericordia suâ redimet me post tempus aliquod, quoniam adse me recipiet.* Hebræos quoque scribit constanter purgatorium credere. Galatinus *a* autem docet Rabinos hinc etiam incarnationem CHRISTI ostendere, & liberationem de inferno. Primùm judicio aptissimum sensum de damnatorum loco tormentique: hanc enim in præcedentibus versibus duobus habebat significationem infernus, in quo *pasti ut oves* dicebantur impii, & ibi auxilium eorum veteratorum. Secundus qui tam multis placuit, confutat articulum de descensu Christi ad inferos, quam negant de nostris Hæreticis non pauci. Basilius manifestum vaticinium vocat, videtur Apollinarius per modum etiam deprecationis exponere, petere. Davidem liberari, nempè saltem in certo quodam temporis articulo à moriendi necessitate. Vel mortem intelexit secundum, & æternæ damnationis.

Hebræos purgatorium constanter credere quis scribat. *a Gal. 6. & 7.*

Incarnatio Christi & liberatio de inferno ex hoc loco probata.

De descensu Christi ad Inferos sententia.

ὅταν ἰμὸν σπάσῃς θεὸς λύσιμα ἀναγκῆς ,
Cor meum mortis Deus solvat necessitate ,

Redimet.) Psalterium Romanum, & Gallicanum, Ambrosius, Arnobius, Cassiodorus, *liberabis*: sed Hebraum יפדה *iphdeh*, & Græcum λυτρώσεται, melius exprimit *redimet*, videlicet quasi pretio dato solutoque.

De manu inferi.) Hieronymus, Ambrosius, Augustinus, Cassiodorus, Arnobius ponunt nomen *inferni*: quod, quamvis idem valeat, exprimit magis locum subterraneum, minùsque licet pro *sepulchro*, quod Hebraizantes faciunt, Hæreticique accipere. *Manus* potestatem designat. Sic iterum Psalm. LXXXVII. *b. manus inferni* appellatur; *quis est homo, qui vivet, & non videbit mortem: eruet animam suam de manu inferi?* Manus item iniquitatis *c*, consilii *d* plagæ *e*, gladii *f*, mali *g*, linguæ *h*, mortis *i*, & similes formulæ liberum efficaxque dominium important. Similè promissum, vaticiniumque in Osea *k*, *de manu mortis liberabo eos*, *de morte redimam eos*: in carcere constitutus, dicit, *Deus redimet animam meam*, inquit Augustinus: in catena, in mari, &c. hoc refert, *liberari de manu inferni*, hic labor, pressura, tribulatio, tentatio, nihil aliud sperandum: gaudium in spe futura: nunc *quasi tristes* sed *semper* verè *propter spem gaudentes l*, ut habeat tristitia quasi gaudium; idque habeat, quia in spe certa est: sicut somnus tristitia, transiet, & dominabitur mane, sive in matutino: impiorum fœlicitas est quasi, verùm ipsorum pœna est.

b v. 49. Manus potestatis designatio. *c Iob. 4. & 5. c. 4. 7.* *d Eccl. 13. 24* *e Iob. 23. 2.* *f c. 3. 10.* *Psal. 21.* *g Hab. 2. 9.* *h Pro. 18. 21.* *i Os. 13. 14.* *k Hist.* *l 2. Cor. 6. 10*

Quum acceperit me.) Ambrosius, *quum acceperit eam*: scilicet, animam meam. Hunc antea dixi unum esse verba hæc exponendi modum. Paraphrastes, *quoniam docebit me*, inquit, *legem suam, & inducet me in partem suam in sæculum venturum*. Hic vero est סלה *selah*, & διάψαλμα, cujus ille ulus unus, hic opportunus, ut exigat meditationem, vel denoter desiderium ac votum, vel approbationem dictorum.

Vers. 17.) Ne timueris quum dives factus fuerit homo, & quum multiplicata fuerit gloria domus ejus.

m Pro. 23. 5.

QUia spes, quæ differtur, nonnihil affligit animam *m*, interimque fælicitas improborum conturbat etiam justos, paullulum, ut jam aliàs de Job *n*, nostro quoque auctore *o*, & Jeremia *p*, quos vident impunè malis artibus ditescere, se quum liceret eadem ratione divitias comparare, propter verò legem Dei abstinuerunt, in ærumnis veriari opportunè admonet David, ut non vereantur justi, vel potentiam illorum, vel ne fraudentur spe abstinentiæ, atque patientiæ suæ quasi nec justus, nec providus sit Deus: *vanus*, autem omnis, *qui servit Deo, ac sine emolumento qui custodiunt præcepta Domini q*. Futura promisit, ait Augustinus, qui resurrexit, pacem in hac terra, & requiem in hac vita non promisit. Omnis homo requiem quærit: bonam rem quærit, sed non in regione sua illam quærit. Non est pax in hac vita, in cœlo nobis promissum est, quod in terra quærimus. Ambrosius describit omnium opum vanitatem, quam nominat vacuitatem: mundum sine Christo vacuum fuisse; ab illo impletas ruinas *r*: ubi ruina, illic & aquilas esse (quod in editione nostra *corpus s*, Græcè πτῶμα, *cadaver*, idest, resurrectionem, cujus ad animas thypus ob renovationem juventutis *t*, multo magis vacuos nos facere amissio nem gratiæ spiritalis, quæ de plenitudine Christi *u* replet, quàm corpora nostra vitalis absentiam spiritus sive animæ, improbos in vacuum laborare *x*, justorum odorem esse sicut agri pleni *y*. Justi dicent aliquando super hujusmodi vanum hominem ridentes: Ecce *z homo qui non posuit Deum adjutorem suum, sed speravit in multitudine divitiarum suarum, & prevaluit in vanitate sua,*

n *Cap. 21. 7.* o *Jer. 12. 2.* p *Jer. 12. 1.* q *Mal. 3. 14.* Futura promissa sunt qua resurrexit, quæ & ubi.

Ne timueris.) Etiamsi possent improbi sua secum deferre, nihil esset superstitibus timendum, quia mortui non communicant cum vivis. Tamen jubet, ne timeamus, quia si tales tua comitaretur post mortem gloria, meritò ambigi posset, ut Cajetanus notavit, ne deessent propria vitæ alteriùs præmia virtuti.

Homo.) Hieronymus, *vir*: hoc noto ne quis vim faciendam putet in hominis nomine, quasi sit indignus, qui dicatur *vir* is qui contra jus fasque conquirit opes, aut nihil nisi externa hæc curat bona. Nomen Hebræum est אישׁ *isch*, Græcum ἀνθρωπος.

r Psal. 106. f Mar. 24. 28 Aquila, resurrectionem typus. t *Psal.* 102. 5. u Ioan. 1. 14.

x Isa 40. 4. y Gen. 27. 27 z *Psal.* 51. 9.

Et multiplicata fuerit gloria domus ejus.) Tertullianus *a*, *& quum abundabit gloria ejus*, ubi omisit *dominum*. In Psalterio Ambrosiano, sive Gallicano pro, *&*, habetur, *aut*, sic etiam in Bibliis Complutensibus, & Regiis, atque in iisdem Græcè *ñ*. Homines etiam negotiatores, abjectique ditantur aliquando, non ita multi, honoribus, & possessionibus cum aliis hominibus, qui ad illum pertinent, quum celebritate, ac pompa magna floreant, ut notat Cassiodorus. Chrysostomus jubet observari, quàm accuratè, quantaque cum philosophia sit *domus gloria* hic nominata, non autem hominis, quia fontes, ambulacra, porticus, balnea, aurum, argentum, equi, muli, stragulæ, vestes, & similia sunt gloria domus, non hominis, hujus autem sola virtus.

a Cyprian. Mortal. cap. 25.

Vers. 18.) Quoniam quum interierit, non sumet omnia: neque descendet cum eo gloria ejus.

CAussa non timendi est ista, quia non eadem improbis post mortem contigit fælicitas, qui receperunt bona in vita sua; cruciabuntur in alia; qui receperunt mala, consolabuntur *b*: nec periculum est, ne quo modo hic, ibi etiam liceat iniquis justos vexare. *Ve divitibus*, dixit Christus *c*, *quia habent consolationem* suam (advocationem Tertullianus *d* legit παράκλησιν *ve qui saturantur*, *quia esurient*: *ve qui ridetis nunc, quia lugebunt, & flebunt*: *ve*, *quibus benedixerint homines*. Serò tandem fatebuntur miseri nil profuisse superbiam, & divitiarum jactationem nil contulisse *e*, deprehendent, *qua videntur temporalia esse f*: plorabunt divites, & ululabunt *in miseriis* suis *g*: nudi huc ingressi, nudi revertentur in communem matrem terram *h*: quum dormierint nihil secum auferent: aperient oculos suos, & nihil invenient *i*, nihil intuebuntur in hunc mundum, sed nec auferre quid possunt *k*: sola *sequuntur* nos *opera l*: alioqui si aurum, & argentum vestra sunt: ait Bernardus *m*, tollite ea vobiscum.

Justis non timendi caussa.

b Luc 16. 25. c Cap. 6. 25. d Apocon. Mar. cap. 25.

e Sap. 5. 8. f 2. Cor. 4. 18 g Luc. 6. 25. h Iob. 1. 21. i Cap. 27. 19. k 1. Tim. 6. 7 l Apoc. 14. 13. m Ser. 4. de Advent.

Divi-

Divitis z *ad manes nil feret umbra suos.*
Nec b cura mordax deserit superstitem.
Haud c ullas portabit opes Acherontis ad undas;
Nudus ad infernas fluctu vehere rates.
Quid d vici profunt, aut horrea, quidve Calabris
Saltibus adjecti Lucani si metit Orcus
Grandia cum parvis, non exorabilis auro.
Non e illic auro potiti, nec thure sepulti
Pervenient.
Effigiem f Rex Cræse tuam ditissime regum
Vidit apud manes Diogenes Cynicus.
Constitit ut quæ procul, solito majore cachinno
Concussus dixit: quid tibi divitiæ?
Nunc prosunt, Regum Rex ò ditissime, quum sis,
Sicut ego solus, me quoque pauperior?
Nam quacumque habui mecum fero, quum nihil ipse
Ex tantis tecum Cræse feras opibus.

z *in Auson.*

Recitat Elias Vinetus simile auctoris incerti Epigramma Græcum ex libro primo Græcorum Epigrammatum: in quo clausula ista Diogenis:

Πλὴν ἃ φέρω σὺν ἐμοὶ Κροῖσε, σὺ δ᾽ οὐδὲ ἔχεις.
Cuncta fero mecum, at Græse tu nihil labes.

a Ser. 5 de verb. Dom. b Ser. 50. de temp. c Ser. 7. p Hom. 15. in 40 & 48. in Gen. q Serm. 12. r Serm. 5. de verb. Dom. in inst. Baptism. & Iosaphat.

DeConstantino scripta.

Constantinus, quum corporis humani perfectæ ætatis circumscripta mensuram hasta, quam manu tenebat, humi impressisset, Omnes inquit (fortassis Ablavio) vitæ divitias, & totius orbis opes si domi haberes, tamen plus hoc à me circumscripto agello non possidebis, si & illud fortasse possederis. Præfatus erat illi ex suis, quisquis tandem fuerit, ab se aliquando prehensos; *quousque tandem ò bone hanc inexplebilem avaritiam cumulamus h?* Uno verbo Christus: *stulte i qua parasti cujus erunt?* sed nos hac de re sparsim in Ecclesiasticæ Commentario, tùm verò ad geminam illam præsenti sententiam *k*; *sicut egressus est nudus de utero matris suæ*: *sic revertetur*, *& nihil auferet secum de labore suo*. Adjice aliam Psalmi LXXV. *l dormierunt somnum suum, & nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis*, Postremo *unus*, inquit Sapiens *m*, *introitus est omnibus ad vitam*, *& similis exitus*. Saladinum Sultanum Babylonis & Damasci, Ægyptique Regem Blondus *n*, Piusque Papa II. *o* Claudius *p* Paradinus, Paulus Æmilius *q*, Polydorus *r*, Jovius *s* memorant, in terulam, qua sola cadaver suum condendum stauerat, lancea sublimem, per compita, vicosque Ascalonis ferri jussisse, clamarique Saladinum Aliæ dominatorem nihil aliud ex tanta opum affluentia secum ferre.

b Euseb. de vita Const. c. 29. & 30. i 1. 2. 10. k Cap. 5. 14.

l Vers. 6.

m Sap. 7. 6. n Lib. 3. dec. 2. in Epitom. Blondi l. 6. decad. 3. o in Symb. que sotly. t. ex Enguera de Mon. Hortelio. p De Saladino Babylonis & Ægypti rege tradita. q De gestis Francor. l. 14. hist. Aug. Lib. 10. histor.

Qui modo flectebat varias Orientis habenas,
Mortuus hoc tantum in tartara nigra tulit.

r Luc. 16. 22.

Vix vestem dives sumet moriens, ait Basilius, quæ pudenda tegat, idque fiet, si servis placuerit, qui illum ad sepeliendum obtegunt, & componunt. Abundè illi fiet si parum terræ sortiatur, si tamen per eos licebit, qui funus curant, qui hanc illi non tam charitate, quàm verecundia quadem communis naturæ permoti tribuent nec ipsi gratificantes, sed humanitatem verentes. Qui summos ipsos etiam hierarchas nostros mortuos vidit, non alia requirit exempla. Et tamen insani olim homines thesauros condi volebant suis sepulchris, scilicet iis ibi potituri, ubi est cadaver non sentiens. Divitis in inferno Epulonis exemplum *s* urget Augustinus: & perinde dicit esse ornare sepulchrum, ac si dominus domus mittatur in exitium, & tu ornes parietes ipsius, quum is in exilio egeat, fame deficiat, vix cellam inveniat, ubi somnum capiat. Hieronymus profert Judam proditorem, qui pretium venditi magistri moriens non deportavit.

s Conc. Mar. cap. 15

Quoniam quum interierit, non sumet omnia.) Hieronymus, *nec enim moriens tollet omnia*. Tertullianus *u*, & Ambrosius, *quoniam quum morietur, non tollet omnia*. In Psalterio Vaticano, sive Romano, & in Italico, ac vetere; & apud Augustinum, *quoniam non, quum morietur, accipiet hac omnia*; in Gallicano, aut Ambrosiano, *quoniam, quum moritur, non recipiet omnia*; Ambrosius, *quoniam non, quum moritur, accipiet omnia*. Cæsarius Arelatensis *x*, *non enim quum moritur, accipiet omnia y*. Leo *quoniam quum interierit, non accipiet Aomnia*; Cassiodorus, *quoniam, quum morientur perient hæc omnia. Non sumere omnia*, vel tollere, & accipere, & recipere (quod ultimum indicat, nullam esse ipsem recuperandi, quæ deferri non potuerunt) est nihil sumere, tollere, capere, recipere: non autem solùm aliqua, licèt Dialecticè, id importent illæ formulæ. Extant his alia similia exempla multa in scriptus, ut *z non est impossibile apud Deum omne verbum: omnis qui peccat non vidit eum a*; *omnis, qui in eo manet, non peccat b*: *non dominetur mei omnis injustitia c*: *posuit Dominus in Cain signum, ut non interficeret eum omnis, qui vidisset eum d*, *ad omnem mortuum non ingredietur omnino e*, nec verò dumtaxat nihil secum dives sumet, sed quod antea dictum est *f*, *relinquet alienis divitias suas*; &, ut Chrysostomus docet, velut abscissa radice jacentem arborem invadunt oves, & capræ, ita multi fine delectu, res illius perdunt, & evertunt. Frequens scripturis μετώνυμα, qua minùs dicendo, plus dicitur, & significatur. Quamquam verum est, quòd tument, & tollent secum improbi mortientes aliqua, videlicet peccata, quæ *sequentur illos*, sicut merita *justos g*. Divites his omnibus relictis, ut Chrysostomus *h* scribit, nudi migrant hinc, tantùm malitia vestiti, & peccatorum oneribus inde collectis. Ipsa est infælicitas hominum, ait Augustinus *i*, propter quod peccant, morientes, hic dimittunt, & ipsa peccata secum portant. Peccas propter pecuniam, hic dimittenda est: peccas propter villam: hic dimittenda est: peccas propter mulierem, hic dimittenda est: & quidquid est, propter quod peccas, hic dimittis, & ipsum peccatum, quod commutis, tecum portas. Hortatus ideirco *k*, postque illum Isidorus *l*, ut quoniam transimus aliquid, quod transire non potest, operemur, ut quum transierimus, & illo venerimus, unde non transeamus, opera nostra bona ibi inveniamus, quæ fine fine possideamus. Reges ipsos Isidorus convenit, cavens ne gloriam qua in hoc æculo sublimantur, aspiciant, sed opus, quod secum ad inferos portant, attendant, si amisturi sunt hujus temporis gloriam, illa, agant, quæ post finem fine fine possideant. Immo verò hæc ipsa externa bona transferri in aliam vitam possunt, thesaurizarique in Cœlo *m*, & recondi. Migrandæ sunt facultates nostræ, ut Augustinus *n* docet, ad locum veræ vitæ, ut hoc ibi inveniamus, quod hic damus: pauperes vocat *o* laturarios, idest, bajulos nostros, & Chrysologus *p* vectores, tutamque per istos esse transfuectionem monet ad Deum: Deo ipso fidejussore: pro jumentis, camelis, curribus Chrysost. *q* esse affirmat, omnique alio vehendi instrumento. Idem Chrysologus *r* ita ratiocinatur. *O homo si hic permansurus es, quæ tua sunt hic reponе: si illuc iturus es, hic, quæ tua sunt, cur derelinquis? Qui relinquenda servat, alienorum custos est, non suorum.* & Augustinus *s*: *In regione aliena & mox relinquenda, qualis terra thesaurum recondit insanus, cujusmodi Cœlum semper inhabitandum, transfert mente sanus*. Philolophatur ad eumdem modum Balaam apud Damascenum *t* exemplo Prætecti, vel Prætoris, qui defunctus officio, migraturus in exilium, ei facultates in magistratu acquisitas transferri curat. Leo *u* etiam rectè sanè infidelem, & iniquum vocat sibi, qui tantum fœnus eleemosynæ non exercens, nec hac usura fœnerator, illumque habere idoneum fidejussorem paupertum arte diteicens, minimè curat Dei creditor fieri, & perum, & largissimum redditorem usurarum, & quod æstimat diligendum, non vult habere perpetuum. Sic ferunt Thomam Apostolum Indorum Regi palatia ostendisse in cœlis, eleemosyna constructa. Exempla suppetunt alia permulta, sed nullum illustrius, aptiusque proposito, quàm quod in Prato spirituali *x*, à Zosimo Episcopo, qui chirographum dederat Evagrio sive cautionem redditurum isti Christum, quæ in pauperes distribuenda ei dono dederat, deque Evagrii mortui reperta divinitus isti subscriptione, ita se comperisse, sicut Episcopus promiserat.

t Serm. 6. de jejun. decimi Mensis.

Indorum Regi palatia eleemosyna constructa à Thoma Apostolo ostensa.

Neque descendet cum eo gloria ejus.) Hieronymus, *post eum*; In Psalterio Ambrosiano, *neque simul*. Tertullianus *a*, *nec descendet cum illo gloria sua*. Cassiodorus, Bruno uterque, Haimo, Ambrosius, Augustinus, Arnobius, Cæsarius Arelatensis, *b*, Leo *c*, Psal. Rom. manum, *neque simul descendet cum eo gloria domus ejus*.

a Hom. 1. b Serm. 6. de jejun. decimi Mensis.

Ulti-

u Cap. 195. x to. 3. ann. y de regressu animæ c. 15. De Synesio Episcopo & Evagrio tradita. z 4. cont. Marci c. 15.

Ultimæ duæ voces adjectæ videntur, quia desunt in textu Hebræo, & Græco; Retulit prius Chrysostomum obiervasse, versu præcedente nominatam *gloriam domus*, non autem hominis, eò quod hujus virtus, gloria vera sit: non tamen dubium, quin non modò negetur nunc descendere hujusmodi gloriam, quia improbus virtutem, qua caret, secum non fert, sed & aliam externam, sive funeris, quam Remigius innui putat; sive alterius cujuslibet rei, quam comprehendit additum nomen *domus*. Id verò etiam nomen expressit Apollinarius:

Ἐδὲ οἱ ἀστεροειδὲς ὄχος θεμις κατα βιοτεσαι οἴκων.
Neque ipsi simul immensa gloria descendat domus.

Ceterùm, sicut etiam prius dixi, κατὰ τὸ μείωσιν, non tantum non descendit gloria impii cum ipso, & auferetur, ut de *gloria Moab* & *Cedar* scribit Isaias *a*, sed *perdit* quoque illius *memoriam Deus* b, *gloriosum terræ humilians* c, & *gloriam ejus ignominiam commutans* d, & pro *glorificatione hujus vita tormentum dans* e. Cassiodorus, B eumque solitus imitari Bruno Herbipolensis, vim faciunt in verbo *descendi*, nempè tamquam in profundissimam fossam. Vide vim Scripturæ, inquit Ambrosius, Gloria sæculi non descendit cum peccatore, sed gloria virtutis ascendit cum innocente, & ut compendiosiùs dicamus, gloria hominis cum ascendente ascendet, cum descendente, non descendet: quod gratiæ est ac virtutis, ascendet.

a c.16.14. c. 21. 16.
b Eccl.10.21
c Is. 23.9.
d Os.2.7.
e Apoc.18.7.

Gloria sæculi non descendit cum peccatore: gloria virtutis ascendit cum innocente.

Vers. 19.) Quia anima ejus in vita ipsius benedicetur, confitebitur tibi quum benefeceris ei.

OMnis veræ felicitatis improbus expers post hanc vitam, in præsenti dumtaxat felix habebitur, prædicabiturque tum à se ipso, tum à sui similibus, vel ab assentatoribus, qui aliquod ab eo emolumentum expetunt, & expectant, aut etiam perceperunt: tum Deùs in hac vita ei benefaciet, qui nullam credit, spe-Cratve futuram vitam. Sed & idum improbus vicissim, te laudabit magnique faciet, quum aliquo eum beneficio afficies, & quum ipsum, ac res ejus, dicta facta complebis, atque celebrabis: vel is te, ò Deus, benedicet, ac laudatione prosequetur, quamdiu cuncta ex animi lententia succedent, tuque muneribus tuis externis cumulabimus. Alioquin blasphemabit, maledicet, execrabitur nomen, ac numen tuum proscindet, & quod licebit, de medio tollet, Vel iterum logendo, *quia anima tua in vita tua benedicet, laudabunt te, quum benefeceris tibi*, ò tu quicumque es, laudabunt te, quando illos imitatus, tibi ipsi benefeceris, & bonis istis temporalibus perfruitus fueris. Recipi sensus hi omnes possunt, sed ultimus alienios est ab editione vulgata, quamvis cum Hebræa contentiat.

Quia anima ejus in vita ipsius benedicetur.) Ambrosius, *quoniam animam ejus in vita ipsius benedicent*. Hieronymi ex Hebræo versio illa est, quam antea retuli ultimo loco, & eam ceteri Hebraizantes recipiunt

כרם בכעבו כחייוכרד ניורד פיחיטיו
chi napscho bechaiau ievarech veioaucha ebiihetiu lach. Sed membrum primum si legamus בורך *ieuorech*, in voce passiva reddi potest *benedicetur*, & Chaldaicè extat תתברך *thithbarah* passivè. At Hebraicè quia verbum est generis masculini, exponitur *ipse benedicet anima sua*, & sumendo passivè, supplendum erit aliquid, *ipse in anima sua benedicetur*, nempè à se ipso, vel ab alio. In cap. 11. *f*. Proverbiorum, *anima qua benedicit, impinguabitur*; Græcè εὐλογουμένη, aut, εὐλογηθήσεται, *benedicta*: fortasis olim erat ברוכה *beruchah* in participio passivo, quod f verf. 23. Impius vivens & bonis affluens ut se gerit.

Ajuramento, *benedicat sibi in corde suo, dicens*; *pax erit mihi*, *& ambulabo in pravitate cordis*. Ergo *benedici animam* erit tùm sibi in fruitione suavium rerum placere, se que eo nomine beatum prædicare; tùm prædicari ab aliis; tum eas sibi res largitèr indulgere: tùm easdem à Deo liberaliter accipere, qui animam *satiat bonis* i. Placet id Hugoni, qui confirmat illis verbis *k*, *recordare*, *quia recepisti bona in vita tua*: Nam constat, *benedicere* sumi etiam pro benefacere, quod est in altero membro, & *animam* pro parte vegetante, ac nutriente, aut etiam pro sensitiva, & animali. Bruno Carthusianus declarat, propterea *non desperabuntur cum impio gloriam ejus*, *quia anima in vita ipsius benedicetur*: ideſt tantùm in hac vita sensualitas ejus exaltabitur in omnimoda voluntate. Valde probabilis expositio. Communior est de sui ipsius laude, aut aliena, ut le prædicet beatum in hac vita, & ab aliis, qui *beatum dixerunt cui hæc sunt*: non autem, *ejus Dominus Deus cujus l*, quod aut non curant, aut non etiam credunt.

Benedicere culmen quid sit.

i Ps.106.9.
k Luc.16.25.
Benedicere pro benefacere. Anima pro parte vegetante & nutriente.

l Ps.143.15

Quod ad alios attinet, hi rursus intelligi possunt, & qui assentandi studio laudant, sive quod laudant, laude digna existiment, sive non existiment, & qui jam defunctum laudant. Hoc ultimum Augustinus voluit, quasi de illo dicant, inquit Augustinus, quamdiu vixit, bene sibi fecit, manducavit, bibit, splendidè epulatus est. Cassiodorus, Remigius, Ruffinus, Haimo, Beda, Bruno Herbipolensis, interpretantur de luxuriantium, adulantium favorabilibus vocibus, quum bene excipiuntur, ac patcuntur ab aliquo: & vitam genialem commendat, ut apud prophanos quoque auctores, *vita* accipi nomen solet. Alleclas, & parasitos nominat Ambrosius; addit tamen etiam, quòd ipse impius beatum se putat, si agrum aliquem, quem desiderabat, invaserit. *Laudatur peccator in desideriis animæ sua*, *& iniquus benedicitur* m; gloriatur ipsemet cum gloriosè dicebat n: *sedeo Regina*, *& vidua non sum*, *& luctum non videbo*, & alius o, *divus sum*, *& locupletatus*, *& nullius egeo*, quamvis hic spiritualiter intelligeret, prior corporaliter.

m Ps.9.25.
n Apoc.18.7.
o Ca.3.27.

Confitebitur tibi, *quum benefeceris ei*.) Psalterio Romano præponitur &. Hieronymus, ut etiam prius recitavi, & alii Hebraizantes, *& laudabunt te*, *quum benefeceris tibi*: quamvis ex eodem Hieronymo Thomas reciter *sibi*, quæ reddunt istum sensum, ut impius ad exemplum tuum, imitationemque invitet alium, hoc est, ad genio indulgendum, ad bene se curandum, sicut ipse fecit. Symmachus, ἐυαρεσήσει σοὶ, καὶ αἰνέσουσι σεαυτῷ ποιῆς *laudabunt te*, *si bene feceris tibi*: & suspicatur Agellius LXX. vertisse ἀγαθύνῃς σεαυτῷ: quod nunc legimus αὐτῷ. Ricardus Cenomanus pro (לך) tatione לך) ideſt, pro *lecha*. Posset item videri per mimesim, seu imitationem dives ille, qui supra, juxta Hebræum textum animam suam in vita sua benedicit, dicere sibi ipsi, *confitebitur* quivis *tibi*, aut laudabunt te, *quum benefeceris tibi*, & voluptatibus indulleris. Paraphrasis Chaldæa sermonem haberi existimat de justis *& confitebuntur tibi justi*, *quia benefactes colentibus coram te* sed præterea Nebiensis textus, textus Chaldæus in præcedente membro habet Mosem: *quoniam anima Mose in vita ejus benedixit te*, quemadmodum in XVII. (*ne timeas Mose licèt dives sit Core homo contentiosus*) videlicet perinde ac si antithesis hic esset inter justos, & injustos, nominatim inter Mosem, & Core, cujus filiis Psalmus inscriptus est.

p Plutar. h Xenoph. 8. Cyri ped. Turissime opes & thesauri ubi reponantur. 6. de benef. cap. 3. k Ar. 1095. 1. 3 l M. Anton. apud Rab. rium Petram quem citat Senec. Alphonsi regis dictum. m Lipsius in Senec. Radevus in Mart. leg. etiam Mutinum in Senecam.

Receptus sensus est per modum astrophes orationisque ad alium converiæ, vel ad Deum, ut pluribus placet, vel ad hominem aliquem. Impius confitebitur tibi, ò Deus, & laudabit quamdiu beneficiis afficies, vel heus tu, quisquis es qui talem celebras, beatumque prædicas: amicus habebis, ac laudatorem etiam donec illud feceris, aut munus aliquod contuleris. Nec Deo, nec tibi parcet, si lucri cesset ipes; quin deserat, calumnietur, blasphemet. Basilius, Ambrosiusque idcirco Job spoliatum rebus suis docent, ut refelletur calumnia diaboli, quòd is non gratis coleret Deum p. Negat Augustinus benedicere Dominum *in omni tempore* q, qui benedicat solùm in secundis. Multos Christianos tunc Deo gratias agere, quando illis accidit lucrum; si patiantur damnum, blasphemare. Zacharias r conquerentem in-

Impius dum beneficio afficitur laudat benefactorem ac Deum.

n Did. Basil. o Iov. 11. 10. p Matt. 25. 32.

p Isa. 1. 9. & seq.

Non benedicit Dominum in omni tempore, qui solum in secundis.

q Ps. 33. 2. r 21. & 56

ducit Deum de iniquis pastoribus, sacerdotibus, gubernatoribus, qui pecora occidebant, & vendebant, dicentes, *benedictus Dominus*, *divites facti sumus*. Eodem referre possum, qui quum Deus occideret eos, reverebantur, & *dilueculo* veniebant ad eum *a*, ac solo, qui *primus in orbe Deos fecit*, timore colebant Deum. Nam (cujus hìc videtur oppositum dici fortassis, de imbutis vera religione) tum maximè à pluribus Deus ex memoria elabitur, ut Lactantius scribit *b*. quum beneficiis ejus fruentes honorem dare divinæ indulgentiæ deberent, numquam verò Dei meminerunt (quòd exemplis ostendit,) nisi dum in malis sunt. Illud etiam verum, quod Deus

a Psal. 45. 6.

b Lib. 2. c. 1.

Multi nisi in malis, Dei numquam memores.

c Qui rogat ille facit.

Et utiles quique cudebat Deos,

c Martial. l. 8 epig. 24. d Petronius,

Jam ò sibi quisque deos avido certamine fingit,

Item pro vero habetur quod

Rara fumant felicibus ara.

Sic variis de caussis modo unum, modo aliud, quod priore videtur repugnare, veritatem continet. Adhuc aliter explicant Chrysostomus, & Theodoretus. Chrysostomus, noli ò dives, quum te laudari audis, efferri: tam diu laudabit te, vel confitebitur alius tibi, quàm diu accipiet à te aliquid: ubi dare desieris, & ille dare cessabit. Theodoretus; plerumque beatum divitem celebrant homines, dum ille vivit: miserum vocant mortuum. Ast tu ò dives si vis à morte etiam beatus prædicari, esto liberalis, confitebitur tibi quisque *ac in memoria æterna eris*, non timens *ab auditione mala*, non so ùm *jucundus* vives *e*, & ita censeberis tibi ipsi benefacere; ut Symmachi verso habet, atque aliorum ex Hebræo. Nihil tritius, quàm æstimari utilitate amicitias, beneficos laudari: amicus ollæ, mensæve perplures existere, quodque tempore felici multi numerantur amici, &,

e Os. 111. 7.

Ollæ & mensæ & utilitatis amici,

Donec eris felix multos numerabis amicos:
Tempora si fuerint nubila solus eris f.

f Ovid. 1. trist. eleg. 8.

Sic quidam quum suas percensuisset opes, cecinit de se, quòd quamdiu extabant,

Quisque meus civis fieri cupiebat amicus,
Ad mea tendebat limina turba frequens:
Laudabar solus, solus celebrabar, amabar,
Egregio solus nomine dignus eram.

Verum commutata fortuna, desertum se queritatur;

At quia mensa brevis mihi nunc, & curta supellex,
Innumeri scindunt nec mea rura Syri:
Me fugiunt omnes amissis sordibus auro;
Pellitur amissa pauper amicitia.

Si quis tibi veri amici, apud illos, Alexandri exemplo g, & Crœsi h, tutissimè repones opes thesauroque qui reddant etiam cum fœnore. Dono dando tutissimos reldi, scripsit quoque Seneca i; Martialis k dixit, quòd

Extra fortunam est, quidquid donatur amicis:
Immo inquit;
Quas dederis, solas semper habebis opes.

Quod alius aliter de se ipso l;

Hoc habeo quodcunque dedi.

Tale quid respondisse Siciliæ Regem Alphonsum produnt m: prioribus profectò ad ferió laudandum qui prompti ad reddendum.

Vers. 20.) Introibit usque in progenies patrum suorum, & usque in æternum non videbit lumen.

LAudabitur quidem dives improbus dum vivet, ab aliis, & Deum confiteri, ac laudare videbitur pro acceptis externis bonis, at nihil secum auferet præterea, ut etiam dictum est versu XVIII. sed abibit post obitum ad patres suos, illos maximè, quorum impietatem, & iniquitatem in vita imitatus est *n*: reverſus *ad iniquitates patrum suorum priores*: *o*, implens *mensuram eorum p*, quibuscum etiam cruciatus paviſſimos patietur, habitans in crassissimis tenebris absque spe luminis umquam videndi, sive hujus, quo fruuntur homines, ad quos non redibit amplius, sive alterius materialis, quod apud inferos recreet damnatos, sive supernaturalis, increatique, qui est Deus ipse, quod beati lumen videnti in ipsomet immediatè in objecti morem conjuncto intellectibus illorum, & per lumen supernaturale creatum, quo intellectus eorumdem vim accipiunt ad videndum. Conveniens pœna, ut à tenebris ad tenebras transeatur, & qui veritati clausos habuit oculos, ipsam clarè contemplari veritatem numquam valeat: sed ab interioribus mentis tenebris, ad exteriores migrare compellatur, ubi & interiores multo quàm prius majores: & ut luminis rebelles *r*, diligentesque mugis tenebras, quàm lucem *s*, qui est Christus *t*, potestatibus, & *rectoribus tenebrarum u* perpetuò subjiciantur.

Conveniens pœna impiorum à tenebris ad tenebras transire.

q Matt. 8. 12
r Joh. 24. 13.
s Ioan. 1. 19.
t Cap. 1. 9
u Eph. 6. 12.

Introibit usque in progenies patrum suorum.) Hieronymus, *usque ad generationem*, Ambrosius, & Cassiodorus, *usque in progeniem*, & Ambr., *patrum ejus*. In Psalterio Romano ante verbum est conjunctio. & In bibliis Græcis habetur numero singulari εἰς γενεὰς, & in Hebræis עד דור *had dor*, sed pro διαθήκεται tertiæ personæ tres alii, quos Theodoretus refert, habent; *introibis*, in secunda persona. Symmachus ἐλεύσῃ, vr. editio ἔρχῃ: quidam codices interpretum LXX. εἰσελεύσῃ. Omnia paraphrasi Chaldæa de justis, *ingrediar memoria justorum usque ad generationem patrum eorum*. Hebraizantes quidam sic explicant nonnulla; supplendo, & posito, quòd *thauo* generis fœminini de *anima* dicatur, & hæc de toto homine. Quamvis venerit in improbus ad ætatem (hanc quoque significat דור *dor*, & γενεὰ) patrum suorum, qui videlicet diutissimè vixerunt: tamen non videbunt lumen in perpetuum, ideſt, non fruentur ultra lucis, & vitæ hujus semper, sed morientur brevi, sicut & illi mortui tandem sunt. Si legas *introibis* εἰσελεύσῃ, quod *thauo*, ut est secundæ personæ masculinæ; poteſt significare, sensum. Theodoretus ait esse, ut cui dictum est versu 17. *ne timeas*, & cet. sit certus, visurum se divitem illum improbum obire eamdem mortem, quam ejus majores obierunt, non modo præsenti, sed tempiterno lumine privatum. Basilius præterea juxta eamdem personam secundam, *introibis*, declarat de Deo, idque duobus modis. Tu Deus, accedis tantùm, & quasi subis in animum stulti, ac impii hujus divitis, qui terrenus totus est, ac animo demersus, & appetitu in terrenas res: quanta, & cujusmodi cogitatio, mens, voluntas fuit, quo tempore ipsius vivebant patres, quos isti sectantur; homines nempe carnales, atque divinarum, & æternarum rerum planè rudes & incuriosi. Vel introibis Deus usque in progenies patrum lævi divitis, ut non illum unum dumtaxat punias, verùm etiam totum ipsius genus, gentem, nationem, quotquot istius illi auctores, duces, Suasores, adjutores iniquitatis extiterint. Hanc vim habet *introeundi* verbum aliquando, quam aliud Latinum (animadvertendi,) ut diligens inquisitio perscrutatioque fiat, & exacta cognitio habeatur; tale illud * *Introibe in potentias Domini*, etiam ad puniendum, si opus fuerit. Retenta interpretatione vulgata, illi optimi sensus, quos initio posui, etiam Apollinarius innuat ab hujusmodi homine majorum suorum nobile genus frustra celebrari, ac percenseri,

* Ps. 70. 16

Ἀρχαίων πατέρων γενὴν μετὰ λυσιτελεῖ ἄυτοι.
Antiquam patrum generationem percurret frustra.

Quamvis autem *introire usque in progenies patrum* sit simpliciter mori, sicut & *apponi ad patres* vel *ad populum*, quod de Ismaele quoque impio scribitur *x*, nosque alibi *y* de his formulis egimus: tamen ex adjunctis intelligitur esse sermonem de morte, quæ sit via ad mortem æternæ damnationis. Eodem modo, licèt *in æternum non videre lumen*, possit exponi, numquam huc amplius redire ad potiendum hoc lumine, sive vita, quæ vocatur quandoque lux, & homo ipse φῶς, quo pacto, Job *z* ait: *non credit, quod revertí possit de tenebris ad lumen*: vel non amplius videre splendorem famæ, nominisque, quo tantopere delectabatur, ut Cajetanus innuit, vel non amplius letari, quum *lux* sumatur pro lætitiæ; Nihilominus contextio integra orationis de improbitate divitis, exigit, ut privationem æternam luminis de alio nobiliore, hoc est, de divino, ac beatifico lumine accipiamus, deque lætitia sempiterna, quæ super capita justorum erit *a*, ea autem mali privabuntur. Hinc denum colligitur immortalitas animæ, quæ, nimirum, intro-

x Gen. 25. 17
y Act. 2. 31.
z cap. 15. 22.

a Isa. 35. 10. Immortalitas animæ.

a Ps. 62. 10. *introire* dicitur *in progenies patrum*, sicut alibi *a*, *in interiora terræ*, & animam hic degere tamquam in alieno, alium extra has terras proprium ei locum esse. Hugo, vel Alensis, inferni pœnas non inepte in istis verbis considerat, *introire pœnas* veluti recentes semper irruere: *progenies*, multitudinem sociorum in iisdem pœnis: vocabulum *patrum* dolorem de societate propinquorum, & amicorum pœnis: dictiones, *usque in æternum*, æternitatem pœnarum: illas alias, *non videbit lumen*, tenebras palpabiles: addere potuit maximam pœnam, quæ est privatio luminis atque visionis divinæ.

Et usque in æternum non videbit lumen.) Aquila, Theodotio, VI. editio, & LXX. ut scholion Græcum notat, οὐ δόψονται, *non videbunt*: Symmachus, βλέπονες, *non videntes*, morientur, ut Eusebius recitat, non videntes lumen: v. autem editio οὐκ ὄψονται, *non videbit*, sicut nunc legimus, Hieronymus vertit, *usque ad finem non videbunt lumen*. Hebraicè est plural❜ ואיו *uru*: illa verò עד נצח *bhaa neisach*, valent, *usque in finem*, vel *in sæculum*, vel *in æternum*, ut alias vidimus Paraphrastes hoc priori opponens membrum, & justis improbos, exponit, *improbi verò in sæcula sæculorum non videbunt lumen*. Parùm refert numerus, pluralisne sit, an singularis, quin hic sumitur collectivè pro *multis*. Basilius in explanatione videtur legisse in plurali, qui, nimirum, comprehendat, aut divites multos malos, aut unum cum patribus, majoribusque jam mortuis, quos ille imitatus est.

Vers. 21.) Homo, quum in honore esset, non intellexit: comparatus est jumentis insipientibus, & similis factus est illis.

DE hoc intercalari versu dictum est in 13. ex similibus versibus intercalatus iter repetitis, ut prius quoque accidit Ps. VIII. & alibi, ut ibidem notavimus. Posset judicium fieri de numero ly labarum, pedumque ac de metro similium aliorum in eodem quopiam Psalmo. Et tamen divisio lectionve versuum non ita exactè fit, vel à Masoretis, vel ab iis, qui Græcos & Latinos distinxerunt. In præfatione nonnihil hac de re dilputavimus. Vim habet repetitio deplorandæ miseriæ humanæ, & exponendæ causæ, cur, quum ita, ut dictum est, agendum sit cum divite improbo, rursus hic etiam iterata increpatione, bruto similis appellatur, quod quæ hactenus exaggerata sunt de vanitate externorum bonorum, deque infelici statu alterius vitæ non percipiat: *gens* enim *absque consilio & sine prudentia est*, quoniam non intelligit, non sapit, *novissima* non providet *b*: caret intellectu, ideſt, usu illius, & notitia primorum principiorum, sicut *equus & mulus c*: videtur quæ habet bona adscribere auctori Deo, ut pecudes auctorem suum nullum cognoscunt, inquit Hieronymus. *Repellens scientiam repellitur d*, *ignorans ignoratur e*: *quia nullus intelligit*, *in æternum pereunt f*: *captivus* sit *qui non habet scientiam g*: conticuicit velut brutum; nec habet quod respondeat *h*. Minas Rabini has vocant, ut qui non dicet, ac non advertet ad ea, quæ dicta sunt, stupidus moriatur. Interitum quoque importat verbum נדמו *nidmu*, ut dixi dicto versu 13. Paraphrastes, *homo*, inquit, *sceleratus in tempore*, *quo subsistit*, *nec intelligit*, *quum removetur gloria ejus*, *comparatur bestiæ*, *& redigitur in nihilum*. Hieronymus vertit, *& silebit*, Trevetus, & Mariarus Victorinus, recitant ex Hieronymo, *& non silebitur*, significat נדמו *nimdu* etiam hoc, sed numero plurali, *silebuntur*. Verùm collectivè sumendo reddidit Hieronymus in singulari, *silebitur*, sicut versu 13. *exaquatus est*, pro, *exaquati sunt*. Exponit Trevetus, *& silebitur*, quasi per interrogationem; numquid debet hoc fieri, & non redargui? Immo verò redargui debet, non fieri. Ad extremum rectè Ruffinus: Sententiæ repetitio, inquit, confirmatio est. Vel ideo repetit, quia in hoc versu maximè pendet intentio Psalmi, & utilitas. Defende ò homo honorem tuum. Noli deserere eum, quem tibi Deus dedit intellectum, ad hoc, ut divina percipias, æterna diligas, terrena contemnas. Utere intellectu, utere ratione, despice temporalia, ut pervenire meteatis ad cœlestia. Sic ille.

b Deut. 32. 29.
c Ps. 31. 9.
d Osee. 4. 6.
e 1. Cor. 14. 38
Ibid. 4. 20.
g Isaiæ 13.
h Matt. 22. 46.

PSALMUS
QUADRAGESIMUS NONUS.

1 Psalmus Asaph.

DEus deorum Dominus locutus est, & vocavit terram.
A solis ortu usque ad occasum: 2 ex Sion species decoris ejus.
3 Deus manifestè veniet: Deus noster & non silebit.
Ignis in conspectu ejus exardescet: & in circuitu ejus tempestas valida.
4 Advocavit cœlum desursum: & terram discernere populum suum.
5 Congregate illi sanctos ejus: qui ordinant testamentum ejus super sacrificia.
6 Et annuntiabunt cœli justitiam ejus: quoniam Deus judex est.
7 Audi populus meus, & loquar Israel, & testificabor tibi: Deus Deus tuus ego sum.
8 Non in sacrificiis tuis arguam te: holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper.
9 Non accipiam de domo tua vitulos: neque de gregibus tuis hircos.
10 Quoniam meæ sunt omnes feræ silvarum, jumenta in montibus & boves.
11 Cognovi omnia volatilia cœli: & pulchritudo agri mecum est.
12 Si esuriero, non dicam tibi: meus est enim orbis terræ, & plenitudo ejus.
13 Numquid manducabo carnes taurorum? aut sanguinem hircorum potabo?
14 Immola Deo sacrificium laudis, & redde Altissimo vota tua.
15 Et invoca me in die tribulationis: eruam te, & honorificabis me:
16 Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum?
17 Tu verò odisti disciplinam: & projecisti sermones meos retrorsum.
18 Si videbas furem, currebas cum eo: & cum adulteris portionem tuam ponebas.
19 Os tuum abundavit malitia: & lingua tua concinnabat dolos.
20 Sedens adversus fratrem tuum loquebaris, & adversus filium matris tuæ ponebas scandalum: 21 hæc fecisti & tacui.
Existimasti iniquè quòd ero tui similis: arguam te, & statuam contra faciem tuam.
22 Intelligite hæc qui obliviscimini Deum: ne quando rapiat, & non sit qui eripiat.
23 Sacrificium laudis honorificabit me: & illic iter, quo ostendam illi salutare Dei.

TITU-

TITULUS.

1. *Psalmus Asaph.*

Citra Asaph controversia.

EX his quæ dixi ad titulum Psalmi XXXVIII. qui habet *Idithun*, & XLI. quum aliquot aliis, in quibus est *Core*, satis perspicitur, *Asaph*, cui præterea inscribuntur LXXII. usque ad LXXII. (ita ut aliqui Eusebio teste putaverint hunc extra ordinem positum in isto loco) fuisse unum de præfectis Cantorum, cui canendi magis propriè traderentur quidam Psalmi, non autem quod eorum esset auctor, quum omnium Davidi compositio, secundum probabiliorem sententiam tribuatur. In Paralipomenis *a* scribitur impositum eidem *ut cymbalis personaret*: Davidem etiam illum principem fecisse ad confitendum Domino & fratres ejus; tradito Psalm. CIV. quamvis hic in titulo nullius nomen gerat. Quòd si *Asaph* appellatur interdum *videns*, scribitque quod *Ezechias præcepit & Principes Levitis ut laudarent Dominum sermonibus David*, *& Asaph videntis*, *b*, non sequitur ab Asaph compositos istos Psalmos, quia relati sunt in psalterium inter sacros & canonicos, sed alios aliquos. Verum de hac re satis in præfatione *c*.

a Lib. 1. 16. 5. leg. etiam c. 25. 17. 19.
b 2. Par. 29. 30.
c Cap. 2.

ARGUMENTUM.

TOtus in reprehendendo est Psalmus iste; quòd populus à recto virtutis tramite aberrans, tamen legem in ore semper haberet, usurparet laudes Dei, sacrificia faceret; multum in iis spei fiduciæque constituens, de præceptis adimplendis nihil curans, quod Deus maximè requirebat: alia illa non tanti æstimans.

Patres ac fere ceteri enarratores nostri arbitrantur de duplici adventu Christi agi in carnem, & ad judicium nec non de abrogatione cruentorum sacrificiorum, & institutione incruenti; & Eucharistici, quæ maximè sit laudandus ac honorandus Deus, denique de institutione novæ Congregationis, quam in etymo suo Asaph continet; ut Hesychius alique notant, & in versu 5. invitat psaltes ad congregandum nempe tum ad Ecclesiam tum ad judicium. Athanasius Marcellino scribit quòd Christus adventurus esset, in hoc Psalmo proferri, juxta duplicem illum adventum. Hugo attribuitum docet Ps. hunc Asaph cantori, etiamsi agat de judicio, tùm quia in illo Sancti gaudebunt: tùm quia in præsenti vita videntur malis quasi ludentes loqui *, qui loquuntur de Judicio. Lyranus merito refellit asserentes Psalmum esse de lege data in monte Sina, quia illuc non sunt vocati habitatores terræ ab ortu Solis usque ad occasum, sed Hebræi soli: non fit hic mentio de Sina, sed de Sion, ubi data lex est Evangelii, & de reprobatione sacrificiorum. Præterea confutat R. Samuel non quia de Messiæ mirabili adventu interpretatur, sed quoniam fingit ob illa vers. 5. *Congregate illi sanctos ejus*: omnes Judæos per orbem dispersos congregandos quasi in momento ad Messiam in Jerusalem.

* Gen. 25. 34.

Vers. 1.) Deus deorum Dominus locutus est: & vocavit terram.

A solis ortu usque ad occasum.

d Ps. 81. 6.
Ps. 96. 8.
Ps. 137. 1.
Dii qui dicantur in Scriptura.
e Ex. 22. 28.
f Cap. 7. 1.
g Ps. 81. 1.
Isai. 10. 34.
h 1 Cor. 8. 5.

IS quis cunctorum Angelorum *d*, & hominum potentiorum, & sapientiorum, principum judicumque terræ, quos analogiam quamdam *Deos* appellat Scriptura *e*: præterea illorum qui mirifica patrant opera, propter quam rationem *pharaonis Deus* Moses vocatus est *f*: ad hæc eorum qui tales denominantur ob gratiæ munera *g* præsertim sanctificantis: postremò qui hominum errore tales dicuntur, cujusmodi sunt Idola *h*; ille inquam qui horum est omnium verus absolutusque Deus, Creator, Dominus, Judex, quamvis nunc ad tempus dissimulet, fileat, conniveat; veniet aliquando tandem, & distertè apertèque convocabit omnes, tùm ad Evangelii lumen gratiamque per se ipsum, homo factus, & per suos, tum ad reddendam rationem in judicio, idque quam longè patet orbis ab Oriente ad usque Occidentem, ac proinde quàm latè à meridie ad septentrionem, denique à quatuor *i* ventis.

i Matt. 24. 31

Deus deorum Dominus.) Hieronymus, *fortis Deus Dominus*. Eodem pacto Paraphrastes qui posuit primo loco תקיפא *thakkipha*, quam vis tertio loco Nebiensis in versione illius expresserit etiam nomen *Deus*, sicut & secundo. Theodoretus refert, alios tres vertisse ἰσχυρὸς θεὸς, *fortis Deus*, duabus tantùm vocibus. Hebræa nomina sunt, יהוה אל אלהים *el elohim iehovah*, quæ potuerunt reddi *Deus*, *Deus*, *Deus*, quum sint nomina Dei, etiam secundum, quamvis habeat formam pluralis numeri. Diximus alias de istis nominibus cum Hieronymo *k*, primum LXX. θεὸς, Aquilam ἰσχυρὸν fortem interpretari: secundum eodem utroque modo: tertium esse maximè proprium & incommunicabile ac ineffabile. Rectè monet Jansenius genitivum *deorum* non cum nominativo *Dominus* jungendum, cujus rei nobis optionem Titelmanus facit, sed *Deus*, ut sit ordo, *Dominus qui est Deus deorum*, nam pro *Dominus*, est יהוה *iehovah*, nomen proprium *Dei*: hujusmodi autem proprium nomen non solet admittere regimen. Vult R. Moses Nahmanides, quem Genebrardus citat per אל *el*, Græcè ἰσχυρὸν, designari potentiam; per אלהים *elohim*, judicandi ac ulciscendi vim sive justitiam: per יהוה *iehouah misericordiam* quæ sunt conditiones tres processuro ad judicium, de quo sermo nunc est, necessariæ. Cajetanus vertens ter *Deus*, *Deus*, *Deus*, observat in primo facultatem roburve ad vincendum mundum & aereas potestates: in secundo vocationem ad judicium: in tertio verum Deum esse, de quo priora duo nomina dicuntur.

k Ep. 136.

Trinitatis mysterium hic agnoscit Bredembachius, Peregrinus Herus, Faber, præterea Pintus in Ezechielem *l*, & in Danielem *m* Bredembachius, spectat in primo nomine omnipotentiam: in secundo pluralitatem personarum, quia pluralis numerus est, & quia Filius media persona est inter Patrem & Spiritum sanctum, Mediator Dei & hominum, & in illo deficiamur: in tertio incomprehensibilem essentiam Dei. In midras thehillim trinæ repetitionis causa redditur, ut significetur, Deum creasse *Sapientia*, scientia, intellectu, ut est in Proverbiis *n*: confirmatur ibidem simili repetitione in Exodo *o* & Josue *p*. Non valde firmum arbitror ejusmodi ex repetitionibus pro Trinitate argumentum, nisi Patres id colligant. Athanasius *q* de solo Patre præsentem intellexit locum. Vetustiores enarratores istius Ps. maximè Latini, volunt indicare Filium Dei, qui sit Deus hominum eorum qui per gratiam ipsius participatione quadam fiunt dii filiique Dei: admonet etiam ut intelligamus verum Deum, qui, ut alibi dicitur, *est Deus deorum* *r*, אלהי אלהים *elohe elohim*, & אל אלים *el elim*, *Rex magnus super omnes Deos* *s*, *terribilis super omnes Deos* *t*, nimirum *Gentium*, qui sunt *damonia* *u*, ut Augustinus *x* observat, docet autem idem dici *Deum terribilem super Deos*, qui sunt *damonia*, & sub eo terrore dixisse hæc Domino: *Fenisti* *y* *ante tempus perdere nos*: verba vero quæ tractamus *Deus deorum*, non posse intelligi ut dicatur Deus dæmoniorum, nec illa, *Rex magnus super omnes Deos*, sed super illos homines quos eadem scriptura *Deos* appellat *z*: *Ego dixi dii estis vos*: subdit etiamsi multo magis ita possit vocari *dii*, qui jam fruuntur Deo immortales nempe Angeli, expressus homines eo nomine nuncupari, ne propter illorum excellentiam aliquem eorum nobis constituere Deum infidelis audearet infirmitas: quod in homine facile est evitare: & ut certi ac fidentes fierent homines esse eum Deum suum qui dictus est *Deus deorum*; quia etsi appellentur *dii*, immortales illi ac beati qui in cœlis sunt, non tamen dicti sunt *dii deorum*, ideſt, dii hominum in populo Dei constitutorum. Non negat Augustinus, Angelos quandoque nominari *Deos*, ut ipsi etiam antea vidimus, dæmonia etiam; sed hæc per errorem. Non negare *Deum deorum* dici etiam dæmoniorum. Placuit ita dici hoc loco Chrysostomo non tamquam dii sint, inquit, sed, ut qui ita existimentur ab iis qui in errorem abducti sunt. Rationem affert, quoniam crassior erat animus Judæorum: & à cultu Idolorum non erant omninò liberi, sed simulacra mirabantur, & multas iniquitatis habebant

l In 2. c. 23. m In c. 1.
n Cap. 3. 19.
o Cap. 20. 25.
p Cap. 22. 4
q de Synod. Arini.
r Ps. 35. 2. Dan. 11. 36.
s Ps. 94. 3.
t Ps. 95. 4.
u Ibid.
x de civ. c. ult.
y Marc. 1. 24
z Ps. 81. 1

reli-